

XORAZM VOHASI ARXEOLOGIK YODGORLIKLARNING O'RGANILISH TARIXI

Ibragimov Sardor Bazarovich
Xorazm viloyati Xiva shaxridagi 12 – sonli
umumta'lim maktab tarix fani o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan Xorazm vohasi arxeologik yodgorliklarni o'rganilishi tarixiga juda katta xissa qo'shgan olimlar (Tolstov S.P, G'ulomov Ya, Jdanko T. A, Manilov Yu.P, Yagodin V.N, Terenojkin A.I, Farmozov A.A.) ularning ilmiy yangiliklari va olib borgan arxeologik tadqiqotlar tarix nuqtai nazardan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Xorazm vohasi, ilk madaniyat, manzilgohlar, o'troq turmush tarzi, Древний Хорезм, madaniyati tarixi, Amudaryo, Sariqamish, "Avesto", Araks daryosi, Kaltaminor madaniyati, shaharsozlik madaniyati

Xorazm vohasida yashovchi xalqlar tarixi hamda tarixini bayon etish masalalarini o'rganish birinchi navbatda, O'rta Osiyodagi ushbu mintaqa tarixining alohida madaniyatga egaligi bilan bog'liqdir. Aynan mana shu mintaqada O'rta Osiyoning boshqa hududlariga nisbatan avvalroq ilk madaniyat manzilgohlari vujudga kelgan.

Xorazm qadimdan dehqonchiligi va shahar madaniyati rivojlangan tarixiy-madaniy makon sifatida nafaqat O'zbekiston, xususan Markaziy Osiyo mintaqasi tarixida muhim o'rin tutadi[12].

Xorazmni arxeologik va etnografik jihatdan o'rganish 1928-1929- yillarda boshlangan. A. Yu. Yakubovskiy boshchiligidagi ekspeditsiya xorazmshohlar davlati poytaxti hisoblangan Urganch (hozirgi Ko'hna Urganch) dagi me'moriy yodgorliklarni va ilk o'rta asr shahri Mizdaxqon (Xo'jayli yaqinidagi Gavr qal'a)da qazishma ishlari olib borganlar va ko'plab arxeologik manbalarni ko'zdan kechirish imkoniyatiga ega bo'lganlar. 1934-yildan boshlab arxeologik tadqiqotlar Toshhovuzdagi Zamaxshar shahar xarobasida M. V. Voyevodskiy ekspeditsiyasi faoliyat bilan bog'liq holda kechdi.

Xorazmdagi arxeologik yodgorliklarni o'rganilish tarixini quydagi bosqichlarga ajratish mumkin:

1. Urush davrigacha olib borilgan tadqiqotlar (1936-1940-yillar).
2. Urushdan keyingi davrlarda olib borilgan tadqiqotlar (1945-1958-yillar).
3. 1959-1990- yillarda olib borilgan tadqiqotlar.

4. Mustaqillik yillarida olib borilgan tadqiqotlar (1991-.....) [10].

Xorazm mintaqasi o'zining arxeologik yodgorliklari, tarixi va madaniyati bilan ko'pgina tarixchi, arxeolog-tadqiqotchilarni o'ziga jalb etadi. Xorazm hududidagi ilk o'troq turmush tarzi manzilgohlarini o'rganishda 1937 -yilda tashkil etilgan Sergey Pavlovich Tolstov rahbarlik qilgan Xorazm arxeologiya ekspeditsiyasining xizmatlari juda katta.

Xorazmning o'troq turmush tarzi madaniyatlarini o'rganishda S.P. Tolstovning alohida o'rni bor. S.P. Tolstovning[1] “Древний Хорезм” (Qadimgi Xorazm) “Последам древнехорезмийской цивилизации”(Xorazmning qadimiy madaniyati izlari bo'ylab), “По древнем дельтам Окса и Яксарта” (Oks va Yaksartning qadimiy deltalari bo'ylab) asarlari juda muhim fundamental asarlar hisoblanadi. Bu tadqiqotlarda Xorazm tarixini davrlarga bo'lish hamda ijtimoiy tuzumi, xo'jaligi va madaniyati asoslari yoritib berilgan.

O'zbek arxeolog olimi Ya. G'ulomov[2] ham o'zining tadqiqotlarida Xorazmning qadimiy madaniyati tarixi, uning vujudga kelishi omillari va shart-sharoitlariga baho berib o'tgan hisoblanadi. Bu tadqiqotchi olim o'z asarlarida Xorazmda o'troq-dehqonchilik madaniyatining vujudga kelishi, sug'orish inshootlarining barpo etilishi va sug'orma dehqonchilikning rivojlanish dinamikasi, Xorazmda bronza va temir davrlarida o'troq turmush tarzining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari to'g'risida qimmatli ma'lumotlarini keltirib o'tadi[9].

Xodjaniazov G'ayratdinning[3] bir qancha asarlarida Xorazmning temir davridan boshlab shakllangan va rivjlangan shharsozlik madaniyati, uning vujudga kelish shart-sharoitlari, Xorazm mudofaa inshootlari va Xorazm shharsozligining o'ziga xos xususiyatlari ham umumiy tavsifi keltirib o'tilgan bo'lib, uning tadqiqoti o'rganilayotgan davr to'g'risida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Bundan tashqari Xorazmning qadimiy madaniyati Jdanko T. A.[4], Manilov Yu.P.[5], Yagodin V.N[6]., Terenojkin A.I.[7], Farmozov A.A.[8] tomonidan o'rganilib, tadqiq qilingan.

Xuloasa o'rnida shuni takidlash joizki, Xorazm vohasi arxeologik yodgorliklarni o'rganish jarayonida haqqoniylik, ilmiy tahlilga asoslangan qarash, xolislik, tarixiylik tamoyili kelib chiqqan holda yuqoridagi olimlar tadqiqotlarida:

- Xorazm mintaqasida ibtidoiy madaniyatning vujudga kelishi yoritib berilgan;
- Xorazm mintaqasida o'troq turmush tarzining shakllanishi bronza va temir davri doirasida o'rganilgan;
- Xorazmdagi bronza va temir davri manzilgohlari tarixi bayon etilgan;
- Xorazm mintaqasidagi shharsozlik madaniyatining vujudga kelishi va takomillashuvi tahlil qilingan;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. С. П. Толстов По следам древнехорезмийской цивилизации. Издательство АН СССР Москва • Ленинград 1948, Древний Хорезм, Издание МГУ Москва, 1948, По древнем дельтам Окса и Яксарта, Москва, Наука, 1962
2. Я.Ф. Гуломов , Хоразм суғорилиш тарихи (Қадимги замонлардан хозиргача) ЎзССР ФА нашриёти. Т. 1959.
3. Ходжаниязов Г. Қадимги Хоразм мудофаа иншоотлари. (Мил.авв. VI асрдан – милодий IV асргача). Т.:Ўзбекистон, 2007.
4. Жданко Т. А. Этнографические исследования Хорезмской экспедиции (народы,проблемы, труды) Культура и искусство Древнего Хорезма.М.: 1981
5. Манылов Ю. П., Ходжаниязов Г. Аяз кала 1 и Бурлы кала. (К изучению Хорезмской фортификации). Археологические исследования в Каракалпакии. Т.:ФАН, 1981.
6. Ягодин В.Н., Ходжаниязов Г. В. Девкескенский. (К вопросу о функции и хронологии). ВКФ АН РУз. N3. Нукус. 1986.
7. А.И. Тереножкин. О древнем гончарстве в Хорезме. Ўз ФАН СССР Ахбороти, 1940,N 6..
8. А.А. Фармозов, Об открытии кельтеминарской культуры в Казахстане, Вестник КазФАН, 1945.
9. Allaberganov, O. A. (2022). XORAZM VOHASIDAGI IBTIDOIY JAMOA TUZUMI DAVRI YODGORLIKLARINING ARXEOLOGIK JIHATDAN O‘RGANILISH TARIX. Academic research in educational sciences, (3), 264-268.
10. Allaberganov, O., & Rajapova, E. (2024). TARIX DARSLARIDA QO‘LLANILADIGAN METODLAR, INTERFAOL METODLAR VA ULARNING MAZMUN MOHIYATI. Innovations in Science and Technologies, 1(1), 58-67.
11. Allaberganov, O. A. (2019). SOME REMARKS ON THE MONUMENTS OF THE PREHISTORIC COMMUNIST SYSTEM IN THE KHOREZM OAZIS. Science and Education, 2, 1-8.
12. Arslanbekovich, A. O., & Matnazarovna, A. M. (2022). Inson, xalq, millat tarixiy xotira bilan tirik, barhayot. Ta’lim fidoyilari, 5(9), 264-268.